

SUMMARY. In order to improve the content and methods of technological training, taking into account the developed educational regulations for technological training and modern educational technologies and resources, the use of distance learning technologies and the analysis of information on the development of science, the provision of additional professional information. The individualization of educational processes based on digital technologies and the development of distance learning services are considered.

ОҚЫҒЫШЫЛАРДЫҢ МУЗЫКАЛЫҚ УҚЫПТЫЛЫҒЫН РАҰАЖЛАНДЫРУДЫҢ КОГНИТИВ ӨЗГЕШЕЛІКТЕРІ

М.А.Пазылов – таяныш докторант

Әжанияз атындағы Нөкіс мәмлекеттік педагогикалық институты

Таяныч сөздер: Ренессанс, реформа, когнитив, эстетика, нота, форма, профиль, структура.

Ключевые слова: Ренессанс, реформа, когнитив, эстетика, нота, форма, профиль, структура.

Key words: Renaissance, reform, cognitive, aesthetics, note, form, profile, structure.

Музыка инсанның рухый байлығын жетилистириуде, әдеп-иқрамлылығын тәрбиялауда, ең тийкарығы инсанның дәретиушилигин, уқыптылығын хәм шеберлигин жетилистириуде әхмийетли хызмет атқаратуғын илим тарауларынан саналады. Музыка илиминің бундай кең көлемли имканиятлары III-Ренессанс дәуири ўәкиллерин тәрбиялауда, олардың хәр тәрәплеме кәмил инсан болып жетилисиуине хызмет етеди. Бүгинги күнде билимлендириу тараўында алып барылып атырған реформалар, келешек әуладтың жәхән тәлим стандартлары дәрежесинде билим алыўына хәм заманағәй технологияларды терең меңгерип, еле де турмысқа ен жайдырыўға қаратылған. Бундай ийлигили ислерди әмелге асырыўда Президентимиз Ш.М.Мирзиёев атап өткениндей «...бүгинги күн ушын зәрур болған келешек әуладты илим-пән хәм өз кәниигелигинің түп сағасын терең ийелеген, билимли жасларды тәрбиялаудан ибарат» [1].

Инсанды тәрбиялау дегенде хәр тәрәплеме жетиліскен, әдеп-иқрамлылық пазыйлетлерин өзінде синдирген, рухый хәм физикалық жактан саламат инсанды жетилистириу нәзерде тутылады. «Тәрбиә - рухый мәдениет, материаллық, бүгинги күн талаплары хәм мүтәжликлерин нәзерде тутқан халда мұғаллимнің оқығшы менен анық бир максетке қаратылған өз-ара қарым - қатнасы болып есапланады» [2]. Тәрбияның нәтижелілиги болса сол процессте қоланылатуғын методларға байланыслы әмелге асырылады, қалаберди инсан тәрбиясында эстетикалық талаптарды қәлиплестириу, ондағы талғамды жетилистириуде үлкен роль атқарады.

Инсан өмири даўамында қандай да бир қарым-қатнастарға кирисиуи, жәмиетте өз орнын ийеләуи, дүс келетуғын машқалалардың шешимин табыўында зәрур компетенцияларға ийе. Буннан тысқары «оқығ процесинде хәр бир оқығ пәнин өзлестириу барысында оқығшыларда, усы пәнинің өзине тән өзгешеликлерин, онын мазмұнынан келип шыққан халда сол тараўға тийисли болған компетенциялар да жетилистириледі» [3]. Оқығшылар менен айрықша педагогикалық-психологиялық бағдарламалар бойынша ислесиу, музыка мәдениеті сабақларында саз шертиу хәм қосық айтыудан зерикпеу, шынығыу барысында мұғаллимнің хәр қыйлы темаларда сәўбет алып барыўы, өз-ара пикир алмасып сабақ өтиуи, усы компетенциялардың қәлиплесиуине хәм музыкалық уқыптың раўажланыўына тийкар болады.

Өнер менен өмирди эстетикалық жактан дұрыс қабыл етиудің өзи оқығшыларды рухый жетилистириуде тийкары күрал болып есапланады. Сонлықтан да хәр қандай форма белгилі бир мазмұнның көриниси болып, өнердің қәлеген түри өмирдің социаллық рухый нормаларын өзінде сәўлелендиреди. Инсанның өнерге болған мүнәсибети, сезимталлығы, тәбияттағы, мийнеттеги инсанлардың ис-хәрекетлери, жүз берип атырған ўақия-хәдийселерди бахалап билиуи, ондағы уқыптылық қәсийетлеринен саналады. Демек, музыканың характерин, оның объективлигин дұрыс бахалау,

оқығшының билими хәм тәрбияланғанлық дәрежесин белгилейди.

«Хәр бир халықтың билимлендириу саласында музыка тәрбиясы методикасы педагогикалық, дидактикалық нызамлылықларға хәм сол халықтың миллий музыка мәдениеті менен мәдениет этнографиясына тийкарланады. Соның менен бирге музыка тәрбиясының құрылысы, системасы хәм илимий методикалық жактан жетискенликлери басқа миллетлердин илимий мәдениетіне унамлы тәсиір жасайды» [4]. Тәлим-тәрбия процесинде өнер арқалы оқығшыларға тұрмысты үйретиу, оған жеке мүнәсибетин билдириу, дәретиушенлик қәбилетине қарай билиу көнликпелери раўажландырылады.

Тұрмыста хәр қандай жағдайда да ақыл хәм ерктин роли шексиз, оны қәлиплестириу болса тәлим-тәрбияға байланыслы болады. «Инсанды тәрбиялау, оны билим алыўға, мийнет етиуе үйретиу хәм бул ис-хәрекетлерди әсте-ақырынлық пенен көнликпеге айландырып барыу керек»тей түйиледи [5]. Демек, эстетикалық тәрбияның ўазыйпасын хәм мазмұнын дұрыс белгиләу ушын, тийкарынан көркем-өнердин ўазыйпаларын анық көз алдымызға келтириуимиз керек. Ал, оны қабыл етиу болса тек ғана заўықланыу, ләззетлениу менен шекленбейди, ол инсанда қайғырыу, аяу сыяқлы сезимлерди де жүзеге келтиреді.

Көркем-өнер өзінде тұрмысты тек ғана қозғал тәрәплерин емес, ал оның предмети, рәң-бәреңлиги, тұрмыста ұшырасатуғын кескинликлер, қуўаныш-қайғыларды да өзінде сәўлелендиреди. «Оқығуда - дейди, рус алымы И.Ю.Дьяченко, - музыка өнеринин роли үлкен, бул жерде оқығ процесі бала психикасының сезимталлық құрамына тийкарланады. Арнаўлы түрде таңланған хәм педагогикалық жактан бағдарланған музыка, музыкалық түсиникти күшейтеди хәм тәсиіршен тәжирийбени келтирип шығарады. Бул көринис қайта-қайта күшейип барады, кейин болса әсте-ақырынлық пенен тынышланады. Сезим хәм ишки кеширмелер менен ислесиу баланың сезимталлық тараўын кеңейтириу хәм байытыу арқалы емес, ал өз тәжирийбелерин әмелге асырыуы хәм оның менен белгилі бир дәрежеде невротизация процесин тегисләуге жәрдем береді» [6].

Венгриялы оқығшы Тибор Шарай «музыка тыңлау басқа пәнлердин когнитив материалын жаксы өзлестириуе үлес қосады, артықша сезимталлық жүгин кемейтиреді» [6] - деб музыка тәрбиясы мектепте алып барылатуғын биргеликтеги ақыл мийнет процесинде балаларды аўызбиршиликке, ўақыттан үнемли пайдаланыўға, жұмыс түрлеринин өтиу процеслеринин тезлесиуине мәдед болатуғынлығына түртки берип өтеди.

Музыканы тыңлау, оны қабыл етиу - музыка жазыу хәм оны атқарыу, музыка өнериндеги тийкары жұмыс түри саналады. Музыканы хеш ким тыңламаса, ол өзиниң мәнисин жоғалтады хәм жасаудан тоқтайды. Музыканы тыңлау хәм оны қабыл етиу, түсиниу оқығшыларда гөдеклик дәйиринен баслап жетилистирилип барылады. Музыканы хәмме еситкени менен оны хәмме де толық түсинип қабыл ете алмайды.

Оны кабыл етиў дәрежеси тынлаўшының улыўмалық мәдениеті хәм музыкалық таярлық дәрежесине байланыслы болады. «Музыка шығармасының толық хәм тереңнен түсинилиўи - композитор хәм атқарыўшы шеберлигинен дерек береді. Сол тәризде тынлаў процесі, тынлаўшының тәрбиясы, индивидуал қабилетлери хәм таярлығы менен бириктирилген жағдай деп жуўмақ шығарылады» [7].

Бирақ, көп жыллардан берли елимизде музыка пәніне, улыўма музыкаға болған қызығушылық оқыў орынларының оқыўшыларында бар, деген менен бул тараўға болған итибар негедур кемейип бармақта. Анығырағы, барлық оқыў орынларында хәптесине 2 саат оқытылыўы керек болған пәнлер қатарынан ол өз үлесин толық ала алмаған. Нәтийжеде, музыкаға қызығушы, музыкалық уқыбы бар оқыўшылар мектептерде шөлкестірилген қосымша музыка дөгереклерине барыўға мәжбүр болады. Ол жерде де өзине керекли билимди толық ала-алмағандықтан, балалар музыка мектептерине барады. Балалар музыка хәм көркем өнер мектептери оқыўшының уқыбы менен емес, ал, ондағы талантты менен ислеседи. Ол жерде оқыўшыға бир музыка шығармасы бериледи хәм оны атқарыў усыллары үйретиледи. Оқыўшы болса тек ғана музыка шығармасын устазы үйреткендей етип орындаўға хәрекет етеди. Егерде оқыўшы талантлы болса дәслеп еситиў қабилети арқалы, кейин болса нота жазыўы арқалы үйретиледи.

Усы орында оқыўшы улыўма билим беріў мектептеринде шөлкестірилген музыка дөгереклери ямаса балалар музыка хәм көркем-өнер мектептеринен өзи урын зәрүр болған билимди толық аладыма? – деген орынлы сораў пайда болады. Бул бойынша рус илимпазы Э.А.Сукачева өзиниң илимий жумысында «Музыка билим беріў мекемелеринде музыкалық уқыбы бар оқыўшыларды таярлаўды шөлкестіриў жағдайы-

ның анализи, хәзирги ўақытта жас мектеп оқыўшылары арасында музыкалық уқыпты раўажландырыўға итибар берилмей атырғандығын көрсетеди. Бул усы процесстиң педагогикалық әмелияттағы әхмийетине қарамай, өз имканиятларын толық әмелге асырмағандығынан дерек береді» [8] - деген пикирлерин билдирип өтеди. Демек уқыпты оқыўшы өзіндеги музыкаға деген қызығушылығын илимий жантастылар арқалы қандырыўға болған ықласы үстин болғандықтан, биз келтирип өткен дөгерек хәм оқыў орынларының оқытыў усыллары қанаатландырмай, ол жерди тәрк етеди хәм өзіндеги раўажланыўы зәрүр болған уқып жасырын халға өтеди.

Буннан көриўимиз мүмкин оқыўшылардағы түсиниў қабилети тәлим тараўындағы жетискенлик пенен үзликсиз байланыслы болса да, оқыў процесинде балаларда түсиниктиң жетиспеўшилиги көпшилик жағдайларда итибарсыз қалдырылады. Негизинде оқытыў барысында факторларды түсиниў зәрүр әхмийетке ийе есапланады. Себеби, оқыў хәм түсиниў қабилетлериниң раўажланыўы, оқыўшылардағы уқыпшылықты ерте анықлаў имканиятларын жақсылайды. Қалаберди, мақсетли тәризде әмелге асырылған тәлим процесиндеги когнитив жантастылар, келешекте жүзеге келиўи мүмкин болған хәр қандай турмыслық машқалалардың алдын алыўы ямаса машқалалардың салмағын кемейтиўи мүмкин.

Жуўмаклап айтқанда ерте жастан баслап алып барылатуғын хәр қыйлы оқытыў түрлери оқыўшыларда когнитив дөретіўшилик профилин характерлеўдиң дәслепки зәрүр қадеми болып есапланады. Ал, оқыўшылардың ойлаў, пикирлеў сыяқлы қабилетлерин раўажландырыўда, олардың дөретіўшилик қабилетлери жетилісип, уқыпшылықтарының артыўы, халқымызда келешекке болған жарқын үмиттиң пайда болыўына себепши болады.

Әдебиятлар

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. –Тошкент: 2021, 230-б.
2. Хасанбоев Ж., Тўрақулов Х., Хайдаров М. ва бошқалар. Педагогика фанидан изоҳли луғат (қайта ишланған нашри). – Тошкент: 2009, 450-б.
3. Компетенция нима дегани? www.idum.uz
4. Шарипова Г.М., Асамова Д.Ф., Ходжаева З.Л. Музыка ўқитиш назарияси методикаси ва мактаб репертуари (ўқув қўлланма). –Тошкент: 2014, 86-б.
5. Хасанбоев Ж., Тўрақулов Х., Хайдаров М. ва бошқалар. Педагогика фанидан изоҳли луғат. (қайта ишланған нашри). – Тошкент: 2009, 450-б.
6. Дьяченко И.Ю. Теория и методика музыкального воспитания (учебное пособие). –Тюмень: 2014, -С. 44, 45.
7. Қодиров Р.Ғ. Музыка психологияси (ўқув қўлланма). –Тошкент: 2005, 7-б.
8. Сукачева А.Э. Педагогические условия развития музыкальной одарённости у детей младшего школьного возраста. Автореферат Воронеж-2009. -С. 3.

РЕЗЮМЕ. Мақолала ўқувчиларнинг икитлорини ривожлантиришда мусикий тарбиянинг аҳамияти ва таълим жараёнида когнитив ёндашувнинг ҳусусиятлари хақида сўз юритилди.

РЕЗЮМЕ. В статье говорится о значении музыкального образования в развитии одаренности учащихся и особенностях когнитивного подхода в образовательном процессе.

SUMMARY. The article is about the importance of musical education in the development of student talents and the specific of the cognitive approach in the educational process.

TA'LIM TIZIMIDA "E-LEARNING"NI SAMARALI QO'LLASH VA ELEKTRON AXBOROT RESURUSLARI VA TA'LIM VOSITALARIDAN FOYDALANISH TAMOYILLARI

B.B.Prenov – fizika-matematika fanlari doktori, dotsent

B.J.Atabaeva – assistent o'qituvchi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: elektron ta'lim, elektron ta'lim resurslari, kompyuter texnikasi, telekommunikatsiya vositalari, o'quv nashrlar, ta'lim vositalari, texnik vositalar.

Ключевые слова: электронное обучение, ресурсы электронного обучения, компьютерная техника, учебные издания, образовательные инструменты, технические средства.

Key words: electronic education, electronic educational resources, computer equipment, telecommunications, educational publications, educational tools, technical means.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini mazmunan yangilash, axborotlar globallashtan bir davrda mazkur ta'lim tizimida pedagogik faoliyat yuritayotgan pedagog xodim ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishni modernizatsiyalash, mazkur jarayonga innovatsion texnologiyalarni qo'llashga oid metodik bilim, ko'nikma va malakalarini yangilash bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri sanaladi.

Oliy ta'lim muassalarida pedagogik faoliyat yuritayotgan pedagog xodimlarning ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishini modernizatsiyalash, maqsadga muvofiq tashkil etishga zamin yaratadigan o'quv-metodik majmua, elektron darsliklar, o'quv kurslari bo'yicha sillabus yaratish orqali talabalarning bilish faoliyatini faollashtirish, ta'lim samaradorligiga erishish uchun zarur bo'lgan metodik bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish va yangilash,